

Atf / Citation

BAYINDIR, T. (2022). "Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Epigraf/Tanımlık Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme", *Gazi Türkiyat*, 30: 89-100.

Geliş / Submitted 17.04.2022

Kabul / Accepted 10.06.2022

DOI 10.34189/gtd.30.006

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ROMANINDA EPİGRAF/TANIMLIK KULLANIMI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

An evaluation on the use of epigraph in Turkish novel in the republican era

Tolga BAYINDIR*

Öz

Bu çalışmada epigrafın tanımı, Türk romanındaki yerinin belirlenmesi ve incelenmesi amaçlanmıştır. Türk romanında epigraf/tanımlık kullanımının yaygın olması bu çalışmanın yapılmasını gerekli kılmıştır. Türk roman yazarlarının rastlantısal veya sistematik olarak eserlerinde tanımlık kullanmaları konunun farklı açılardan -kavram, amaç, estetik, istatistik, üslup vb.- değerlendirilmesine ihtiyaç duymaktadır. Sadece edebî esere özgü olmayan bu kullanım(lar)ın nedenleri ve boyutları üzerine yapılan değerlendirmede karşılaşılan veriler beklentilerin üzerindedir. Konunun daha net bir şekilde anlaşılması adına dönem, eser veya tür sınırlandırması olmaksızın yapılacak bir çalışmaya ihtiyaç vardır. Ancak edebî eserlerin birçok türünde -roman, öykü, deneme, anı, şiir, günlük, biyografi, röportaj- yazarların tanımlık kullanması yapılması planlanan çalışmada belirli sınırlamaların getirilmesine neden olmuştur. Büyük oranda eser başında kullanımı tercih edilmesine rağmen birçok eserde her bölüm başında kullanıldığı da görülmüştür. Yine farklı bir şekilde bazı eserlerin sadece ara bölümlerinde de tanımlık kullanımı dikkati çeker. 729 roman incelenmiş olup bunlar içinde çalışmaya kaynaklık eden 185 roman tespit edilmiştir. Bu çalışmada temel amaç, epigraf/tanımlık kavramının genel olarak tanımlanması ve Türk romanındaki kullanımlarının incelenmesidir. Konunun sınırlarını belirlemek adına bu çalışmada Cumhuriyet dönemi romanları esas alınacak olup, eser ve tanımlık arasındaki ilişkiden önce romanlarda kullanımı tercih edilen tanımlıklar, ilgili başlıklar altında sınıflandırılacaktır. İleride yapılacak olan çalışmalarda bu konu temel eser ile tanımlık arasındaki anlam ilişkisi, kolaj, metinlerarasılık, yazar tercihleri, rastlantısal ve/veya benzer kullanımlar gibi alanlarda inceleme yapılabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Dönemi, Roman, Epigraf, Tanımlık, Alıntı

Abstract

This study aims to define the epigraph, determine its place in the Turkish novel and consider it. The widespread use of epigraphs in Turkish novels necessitated this study. The occasional or systematic use of articles by Turkish novelists in their works requires an objective assessment from different positions - concept, purpose, aesthetics, statistics, style, etc.

* Dr. Öğretim Görevlisi, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Türkistan/KAZAKİSTAN//Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli/TÜRKİYE. tlgbayindir@hotmail.com. ORCID: 0000-0003-0047-3900

Evidence obtained in assessing the reasons and extent of such use, which is not typical for literary works, is higher than expected. For a clear understanding of the subject, it is necessary that the study be carried out without limitation by period, work, or genre. However, in many genres of literary works-novels, stories, essays, memoirs, poems, diaries, biographies, and interviews use of definitions by authors led to certain limitations in the intended study. Although usually preferred to use at the beginning of work, many works also use it at the beginning of each chapter. Again use of articles only in the intermediate parts of some works attracts attention in different ways. 729 novels were reviewed and 185 novels were identified among them. The purpose of this study is to define the concept of an epigraph in general and to study its use in the Turkish novel. To define the boundaries of the subject matter, the study will be based on novels from the Republican period articles preferred for use in novels prior to the relationship between work and the article classified as appropriate titles. Future research to explore this subject in areas such as the relationship between the main work article, collage, intertextuality, author preferences, and random or similar studies.

Keywords: Republican Era, Novel, Epigraph, Article, Quotation

GİRİŞ

Epigraf/tanımlık en temel anlamda bir eserin başındaki alıntıdır. Fransızca kökenli “Epigraf (Épigraphe)” kavramına, Türk Dil Kurumu *Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü*’nde “Tanımlık” sözcüğünü karşılık olarak verir. Tanımlık ise: “Bir yapının ne işe yaradığı, ne zaman ve kimin tarafından yapıldığı gibi noktaları göstermek için bir tarafına yerleştirilen yazıt. Bir kitabın, bir eserin özelliğini belirtmek için baş tarafına konulan söz.” olarak tanımlanır. Okuyucuyu metne hazırlayan, eser hakkında ön bilgi veren, eserin ana fikrini özetleyen epigraf/tanımlık¹, eserin başında veya sıklıkla giriş bölümünde yer alır. Bunun yanı sıra bir eserin ara bölümlerinde de o bölümde verilecek olan düşünceyi/konuyu destekleyici/özetleyici tanımlık kullanımı dikkat çeker. Aktulum’a göre tanımlık, “ötekiler gibi, bir alıntıdır” (Aktulum 2000: 200), ancak onu sıradan bir alıntıdan farklı kılan özellikleri vardır. Bu özellikler, bir metni başka bir metinle ilişkilendirmesi, sayfa başında yalnız başına yer alarak kitabı temsil etmesi, kitabı ve anlamını indirgeyip özetlemesidir (Aktulum 2000: 200). Tanımlık kavramının Yunan antolojisiyle anlam kazandığını belirten Zambak ise, tanımlık için, “(...) metnin başında okurun eline tutuşturulan minyatür bir ‘anlatı haritası (...)” (Zambak 2007: 248) tanımını kullanır. Tanımlığın roman için bir “yan-metinsel” pratik olduğunu ileri süren Allen, tanımlığa dair: “Kullanılan belirli/özel alıntılar, okuyucuda söz konusu metne başlamadan önce önemli yankılar oluşturabilir.” (Allen 2000: 105) ifadesini kullanır. Edebî eserlerin yanı sıra bilimsel metinlerde, inceleme, eleştiri, düşünce, araştırma yazılarında da tanımlık kullanımına rastlanır. Sadece tanımlığın kullanıldığı türler değil, tanımlığın alıntılı olduğu kaynaklar da çok çeşitlilik gösterir. Yazılan metnin içeriğini özetleyici; tanınmış bir kişinin sözü/yazısı kullanıldığı gibi bu bağlamda özlü bir söz, şiir, şarkı/türkü sözü, atasözü, dua, ayet veya halk deyimini de tanımlık olarak tercih edilir. Söz konusu tanımlıkların çeşitliliği olduğunda Türk roman yazarlarının bu konuda geniş bir yelpazesinin olduğu görülür. Şiir, roman, öykü, deneme, masal, destan, anı gibi edebî türlerden yapılan alıntılar ilk sırada yer alırken bunu bilimsel eserlerden ve araştırmacıların sözlerinden yapılan alıntılar takip eder. Yazarların sıklıkla, kendi

¹ Bu çalışmada epigraf terimi yerine tanımlık kavramı kullanılacaktır.

sözlerini veya şiirlerini tanımlık olarak kullanmayı tercih ettiği de bir gerçektir. Dinî metinlerden veya dinî şahsiyetlerden yapılan alıntıların tanımlık olarak kullanılması da Türk romanında geniş yer tutar. En sıra dışı kullanım ise özellikle modern sonrası romanlarda metinle ilgisi olmayan -metni alaya alan- bir sözün tanımlık olarak kullanılmasıdır. Temel sınıflandırmada tanımlıkları şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

- Metin ile tanımlık arasındaki anlamsal bağı kullanmak
- Tanımlığın alıntılı olduğu eser veya yazar ile metin arasında bağ kurmak
- Metnin başlığı ile tanımlık arasında bağ kurmak
- Metnin anlamsal içeriğini yansıtmaya için farklı türlerin konu, tema, içerik bakımından yakınlığını göstermek
- Romanla ilişkilendirilmeyen alıntı yapmak

Yazarların en sık başvurduğu yöntem okuyucu ile eser arasında okuma eyleminden önce bir bağ kurmaktır. Roman söz konusu olduğunda metnin anlamı çok geniş sayfa aralıklarına yayılmış olur. Romanında tanımlık kullanan birçok yazar, metindeki anlamı özetleyici veya genelleyici bir tanımlık kullanmayı tercih eder ki bu tanımlıklar anlamca metne paralel özellik gösterirken aynı zamanda kısa ve yoğun bir anlam içeriğine sahiptir. Örneğin, Mehmet Eroğlu, Henry Graham Greene'nin *Sessiz Amerikalı* (1955) romanından yaptığı alıntı ile kendi romanı *Kusma Kulübü*'nde anlatmak isteği konuya paralellik oluşturur:

“İnsan, eğer insan kalacaksa, taraf tutmak zorundadır...”

-GRAHAM GREENE, *Sessiz Amerikalı*

Sessiz Amerikalı, aynı isimle sinemaya da uyarlanmış ve romanda modern insanın siyasi, toplumsal ve ahlaki değerlerinin eleştirisine yer verilmiştir. Benzer bir yaklaşımla kaleme alınan *Kusma Kulübü* romanında da Eroğlu, insan ve tercihleri üzerine durur. Romanın başkişisi Umut, zengin-fakir, iyi-kötü, doğru-yanlış gibi zıt kavramlardan birini seçmek zorunda kalır. Bozulan ahlaki değerlere karşı bir tepki olarak kusmayı tercih eden bir grup insan bu yolla kötülöklere karşı mücadele eder. Ahmet Ümit'in *Kavim* romanı polisiye türde yazılmış ve konusu itibarıyla sıra dışı bir eserdir. Bir cinayetle başlayan roman özellikle Hristiyanlık ve İncil'le ilgili birçok bilgiyi de barındırır. Roman bir seri katilin ardındaki sır perdesini aralamaya çalışır ve Eski Ahit'ten “Öldürmeyeceksin. Eski Ahit, Çıkış, 20:13.” (2012) tanımlığı ile başlar. Böylece okuma eyleminden önce okur, metinde karşılaşacağı konuyla ilişkilendirilmiş olur. Siyah bayraklı bir gemiyi bulup batırmak için İstanbul'dan 148² denizciyle yola

² Rakamların toplamı Hristiyanlıkta uğursuzluğuna inanılan 13 sayısını simgeler.

çıkan bir geminin denizlerdeki macerasının anlatıldığı İhsan Oktay Anar'ın romanı *Amat* (2010), İncil'den bir alıntıyla başlar:

"Kendine Gofer ağacından bir gemi yap; gemide odalar yapacaksın ve onu içeriden ve dışarıdan ziftle ziftleyeceksin." Tekvin, 6: 14

Dünyaya gönderilecek olan felaketten önce, Nuh Peygamber'in bütün canlıları kurtarmak için hazırlayacağı gemiye telmihte bulunulur. Deniz ve gemicilik kavramlarının sıklıkla geçtiği romanda, türlü savaşlardan ve felaketlerden sonra *Amat*, romanın sonunda aradığı siyah bayraklı gemiye dönüşür.

Roman yazarlarının tanımlık kullanımında sıklıkla başvurduğu bir diğer yöntem, okuma eyleminden önce eser ile okur arasında bir bağ kurmaktır. Bu yöntem ile yazar okura bazı görevler yükler. Yazarın tercih ettiği tanımlıktan hareketle, tanımlığın alıntılanacağı eser ve elinde tuttuğu eser arasındaki bağı okurun çözmesi gerekir. Bu da okurda hazırbulunuşlukla mümkün olacağından, her zaman amaca hizmet ettiği söylenemez. Ancak yine de kullanılan tanımlıklar, eseri oluşturan yazarın kaynaklarını³ görmek açısından önem arz eder. Bu noktada roman yazarının beslendiği eser veya kişileri görmek, eserin içeriğini anlamak açısından okura sadece yol gösterici olabilir. Örneğin, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın kullandığı tek tanımlık *Sahnenin Dışındakiler* romanında bulunur. Bu romanda Albert Sorel'den (tarihçi): "*Dünya gömlek değiştireceği zamanlarda, hâdiseler sakınılmaz bir kader halini alırlar!*" (Tanpınar 1999: 143) alıntısını yapar. Alıntı yapılan kişinin de kimliği bu noktada önemlidir. Tanpınar'ın hocası Yahya Kemal'in Fransa'da Albert Sorrel'den ders aldığı ve etkilendiği bilinmektedir. Tanpınar'ın da kaynakçasında bu ismin bulunması yadsınamaz bir durumdur. Ayrıca, alıntı romanın veya birinci bölümün başında değil, eserin ikinci bölümünün başında bulunmasıyla da sıra dışıdır. Elif Şafak'ın 1999 yılında yayımlanan romanı *Şehrin Aynalarında* kullandığı tanımlıklar, yazarın kendi kaynaklarını okuruna gösterme çabası olarak düşünülebilir. Şiirden felsefeye, romandan masala, tarihten siyasete ve dinî metinlere kadar birçok alandan, yazardan ve şairden alıntılanmış olan altmış üç tanımlık her ana bölüm ve ara bölüm başında kullanılmıştır. Benzer bir durumu Murat Menteş'in romanlarında da görürüz. Yazar, *Ruhi Mücerret* (2013) adlı romanının kapağında başlamak suretiyle ana ve ara bölüm başları da dâhil olmak üzere birçok farklı alandan yetmiş beş tanımlık kullanır. İskender Pala'nın *Babil'de Ölüm İstanbul'da Aşk* (2003) romanında, yazar kaynakçasını gösterircesine Klasik Türk Edebiyatı şairlerinin şiirlerinden alıntılanmış otuz tanımlığa⁴ yer verir. İskender Pala, romanlarının kurgusunda ağırlıklı olarak Klasik Dönem Edebiyatı konularını işler. Buna paralel olarak romanlarında tercih ettiği tanımlıklar o dönemin şairlerindedir.

³ Çalışmada geçen "yazarın kaynakları veya kaynakçası" ifadesi, eseri oluşturan yazarın daha önce okuduğu ve etkilendiği eserler için kullanılmıştır.

⁴ Tanımlıklardan biri Ahmet Hamdi Tanpınar'dan bir diğeri ise Tevrat'tan alıntılanmıştır.

Bu sebeple, eserlerinde Nebî, Fuzulî, Nef'î, Bakî, Nedim, Şeyh Galib ve diğer dönem şairlerinin beyitlerini kullanmayı tercih etmiştir.

Tarık Dursun K.'nin *Kurşun Ata Ata Biter* adlı romanının hemen başında kullandığı, "*Mapusluk yata yata / Kurşun ata ata biter*" (2013) tanımlığında olduğu gibi, yazarların tanımlık kullanımında tercih ettiği bir diğer yöntem, eserin başlığı ile doğrudan alakalı bir tanımlığa yer vermeleridir.

Genette'nin "paratext" (yan metin) olarak genelleştirdiği ve metinle bir bağlam sağlayan alıntılarının temel işlevi, okurun dikkatini çekebilmektir (Genette 1987: 8). Genette'ye göre bir tanımlığın en güçlü etkisi varlığından kaynaklanmaktadır ve tanımlık kullanımıyla yazar tür, dönem ve amacı hakkında bilgi verir. Klasik dönem eserlerindeki kısıtlamanın tanımlık kullanımında sınırlandırma getirmesine rağmen romantik dönem yazarlarının tanımlık "tüketimi" ile ayırt edilebilir olduğundan bahseder (Genette 1987: 160). Orhan Pamuk, Murat Mentesh, Ahmet Ümit, Yılmaz Karakoyunlu, İskender Pala, Elif Şafak, Batuhan Dede, Cevdet Kudret gibi birçok Türk roman yazarı eserlerinde sayıca fazla tanımlık kullanmayı tercih eder. Bu bir bakıma hedeflenen okuyucu kitlesinin de bir göstergesidir. Tanımlık kullanımıyla yazar, okurdan beklentisini de ifade etmiş olur. Felsefi, siyasi, edebî, tarihî bir konuda sahip olunması gerektiğini düşündüğü bir veri için ön bilgi verir. Özellikle roman, sanattan düşünceye, siyasetten ekonomiye, kültürden tarihe toplumu veya bireyi ilgilendiren her konuda kaleme alınabilir. Nihayetinde yazar, eserinde bir düşünce sistemine işaret edecekse bu konuda toplumsal hafızada yer etmiş bir düşünürün veya yazarın eserinden alıntılama yaparak daha en başından okuyucuyu yönlendirebilir. Bir başka noktada yazarların dinî⁵ metinleri sıklıkla kullanması etki alanlarının tespiti ya da etkilemeyi düşündüğü okuyucunun seçimi için bir göstergedir. Örneğin, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Sodom ve Gomore* romanı İncil'de lanetlenmiş iki şehre atıfta bulunarak işgal yıllarının İstanbul'undan bir panorama sunar. Romanın "...bölüm başlarında kullanılan epigraflarla sürekli başka metinlere göndermede bulunması..." (Gür vd. 2021: 140) ayrıca metinler arası bir inceleme konusudur. Romanda bulunan on dokuz tanımlık Ahdi Atik (Eski Ahit)'ten alıntılanmıştır:

"*Ve Lût'un zevcesi anın arkasında olarak geriye bakmakla bir tuz amudu oldu.*"

Ahdi Atik, Bâb on dokuz, 26 (Karaosmanoğlu 2010: 286)

Batuhan Dede, *Mesihler Yalnızca Kutsal Masallarda Olur* (2014) romanında modern zamanın bunalımına düşen karakterleri üzerinden kutsal değerleri sorgular ve romanında Kur'an-ı Kerim'den üç ayeti tanımlık olarak kullanır:

"*Ve âyetun lehumul letlu, neslehu minhun nehâre fe izâ hum muzlimûne.*"

⁵ İncelemede; Kur'an'dan 32, Tevrat'tan 23, İncil'den 7, Zebur'dan 1 alıntının tanımlık olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca hem İncil'i hem de Tevrat'ı kapsayan Kitab-ı Mukaddes'ten de 5 alıntı tanımlık olarak kullanılmıştır.

(Gece de onlar için bir mucizedir. Gündüzü ondan soyup alırsız da onlar karanlığa gömülürler.) Yasin/37 (Dede 2014: 6)

Cumhuriyet dönemi Türk romanlarında -araştırmaya kaynaklık eden 185 romanda- kullanılan tanımlıkları aşağıdaki başlıklar altında toplanmak mümkündür⁶:

- Edebî bir eserden alıntı yapmak
- Kendi eserinden alıntı yapmak
- Felsefe, sosyoloji, tarih alanında araştırma eserlerinden alıntı yapmak
- Tarihi, edebî, siyasi kişilerin söz veya yazılarından alıntı yapmak
- Kutsal kitaplardan alıntı yapmak
- Şarkı, türkü sözlerinden alıntı yapmak
- Dinî şahsiyetlerden misal, söz, menkıbe vb. alıntı yapmak
- Atasözleri veya anonim sözlerden alıntı yapmak
- Farklı dilde alıntı yapmak
- Sinema repliklerinden alıntı yapmak
- Yakın sosyal çevresinin söz veya deyişlerinden alıntı yapmak
- Yazıtlardan alıntı yapmak
- Diğer alıntılar

Elbette okurun kurmaca metinle ilk teması başlıkla olur. Başlıkla birlikte “bakış açısı” yönlendirilir. Bu durum tanımlıkta daha da belirgin bir hâl alır. Yazar ile okur arasında karşılaşılabilecek metin için adı konulmamış bir sözleşme ortaya çıkar ve yazar seçtiği tanımlıkla okuru metnin anlamına yönlendirebilir. Tanımlık, bir metinde yalnızca “okuyucuyu kendi özel algısına ayarlar, epigrafin önemi metnin genel anlam planını içermesidir”, ancak aynı zamanda anlamlı bir bütünlük yaratmanın sanatsal araçlarından da biridir (Borysova 2019: 3). Romanda, alıntılanan metin ile alt metin arasındaki anlamsal bağın tutarlı olması okur ve metin arasındaki bağın da güçlü olmasına zemin hazırlar.

Cumhuriyet dönemi Türk roman yazarlarının eserlerinde kullanmayı tercih ettiği tanımlıklar arasında biçimsel açıdan en yaygın olanı roman başında kullanılan ve genellikle iki kısa satırı geçmeyen alıntılardır. Türk romanında yine Türk edebiyatından en çok alıntı yapılan isim Yahya Kemal'dir. Sadece, Beşir Ayvazoğlu'nun *Bozgunda Fetih Rüyası* adlı romanında Yahya Kemal'e ait otuz bir dize tanımlık olarak kullanılmıştır. Felsefe, filoloji ve kültür eleştirisi alanındaki eserleriyle

⁶ Maddelerin sıralanmasında en yaygın kullanımdan en aza doğru bir sıralama yapılmıştır.

bilinen Friedrich Nietzsche, yabancı yazar olarak en çok başvurulan kişidir. En yaygın tanımlık kaynağı ise -tür olarak- şairlerdir. Türk ve dünya edebiyatından tanınmış şairlerin şiirleri anlam yüklerinden dolayı romanlara sıklıkla tanımlık olmaktadır. Bununla birlikte şiirlerin seçimi konusunda dikkati çeken unsurların biri de birçok yazarın kendi şiir(ler)ini tanımlık olarak kullanmasıdır⁷.

Genel olarak seçilen tanımlıklar eserde anlatılan konu ve/veya olayla ilgilidir. Ancak bazı romanlarda, eserin içeriğiyle doğrudan ilgisi olmayan, yazarının tercihiyle alakalı tanımlıkların kullanıldığı görülür. Çoğu zaman uzun bir şiirin parçaları halinde bölüm başlarında kullanılması bu durumu örnekler niteliktedir. Ayşe Kulin'in *Bora'nın Kitabı* (2012) adlı romanında yine yazara ait olan *Saklı Şiirler* kitabından alınmış "Şiirin Satılarında Saklı Kimliğim" şiiri parçaları halinde her bölüm başında tanımlık olarak kullanılır. Benzer bir kullanım Canan Tan'ın *Hasret* (2013) adlı romanında da görülür. Emine Özkan Şenlikoğlu'nun romanlarında kullandığı tanımlıklar da kendi şiirlerinden veya sözlerinden oluşmaktadır.

Sadece sanat eserlerinde değil bilimsel çalışmalarda da tanımlık kullanımı sık karşılaşılan bir durumdur ve daha önce de belirtildiği üzere kullanılan alıntıların seçimi ve alıntılanıldığı yer, kişi alıntıyı yapan yazarın beslendiği kaynakları göstermesi açısından önem taşır. Örneğin, araştırma kitabına Friedrich Nietzsche'nin "Tragedyanın Doğuşu" adlı eserinden "Sanat doğanın bir taklidi değildir; tersine ona yapılan bir ektir, kendisini aşmak üzere yanına dikilen fizik ötesi bir ekidir doğanın." tanımlığı ile başlayan Ecevit, çalışmanın "sunuş" bölümünde Italo Calvino'dan bir tanımlıkla devam eder ve kendi yaratma sürecinin benzerini bulduğu için "mutluluk" duyduğunu söyler: "Sunuş yazısına bir epigrafla başlamak, alışılmışın dışında bir kullanım belki. Ancak, alanında konuşmaktansa yazmayı yeğleyen, bu nedenle de çok yönlü sorulara hedef olan ve bunu açıklamakta güçlük çeken ben, kendime Calvino gibi, hem de çok değer verdiğim bir yandaş bulduğumdan ötürü mutluyum." (Ecevit 2001: 9). Calvino'dan yapılan ve tanımlık olarak kullanılan metin ise şu şekildedir:

"Bana dil hep dikkatsizce, rastgele bir biçimde [...] kullanılıyormuş gibi geliyor ve bundan katlanılması zor bir rahatsızlık duyuyorum [...] En büyük rahatsızlığı da kendi konuşmamı dinlerken duyuyorum; eğer yazmayı yeğliyorsam, bunun nedeni her tümceyi gerektiği kadar düzeltebilmemdir."
Italo Calvino, "Amerika Dersleri"

Özellikle kurmaca eserlerde tanımlık kullanımına dair farklı bir bakış açısı daha bulunur. Bazı durumlarda yazarın tanımlık seçimi okurun kurmaca metni okumasını sağlayacak olan "merak duygusunu" baltalayabilmektedir. Tanımlık, okurun metnin sonuç bölümünde karşılaşacağı bir durumu, olayı önceden sezdirmekte ve eserin "heyecanını" söndürebilmektedir. Çünkü bu tanımlıkta ifade edilen durum nedeniyle

⁷ Bu konuda 35 şiirin kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca, Yılmaz Karakoyunlu, *Mor Kaftanlı Selanik* romanında kendisine ait 23 şiiri tanımlık olarak kullanmıştır.

okur metinde karşılaşacağı ve olay örgüsünün kilit noktasını önceden bilir duruma gelmiştir. Umberto Eco'nun okurun kurmaca metinde "tahmin edebilme" ve "kendi yaşamından çıkarımda bulunma" eylemi olarak nitelendirdiği "çıkartımsal gezinti" (Eco 1995: 61), okurun kendi deneyimleri sayesinde bazı imgesel boşlukları doldurmasını ifade eder. Böylece yazarın bilerek veya rastlantısal bıraktığı boşlukları doldurmak okura kalır ki bu da okuma eylemini zevkli kılan unsurlardandır. Ancak yazarın eseri için seçtiği tanımlık bu boşlukları doldurduğunda okur için bu eylem sıradanlaşır. Orhan Pamuk'un *Kara Kitap* romanında kullandığı, "Epigraf kullanmamın çünkü yazımın içindeki esrarı öldürür." (2010) tanımlığı bu durumu ifade eder.

Tanımlık olarak tercih edilen atasözleri, deyimler ve özlü sözler, toplumsal hafızanın bir ürünü olduğu için okur ile metin arasında okuma eylemine başlamadan bir "yakınlık" kurabilmektedir. Aksi bir durum ise, özellikle atasözlerinin anlamsal yüklerinden dolayı yine metnin merak unsurunu baskılamakta veya okuru okumaya yönlendiren güdülerin köreltilmesi ile karşı karşıya bırakabilmektedir. Atasözlerinin, simgesel yükü nedeniyle, edebî eserde tanımlık olarak kullanılması metnin ana fikrinin veya amacının okurca doğrudan algılanmasına neden olabilir. Atasözlerinden çıkarılacak simgesel anlam edebî metinde tasvir edilen temel fikri ve amacı da kendi bünyesinde toplamaktadır. Sonuç olarak daha metne başlamadan tanımlıkla karşılaşan okuyucu, eseri ana hatlarıyla tahmin edebilir. Diğer bir açıdan, romanda tanımlık kullanılması o eserin okunabilirliğini arttıran bir unsur olmamakla birlikte; okurun metni yorumlaması için yardımcı olan bir unsurdur. Yazar ile okur arasında, okurun elinde tuttuğu eserin içeriği hakkında daha başlangıçta verilen bir bilgi ile okur karşılaşacakları için önceden bilgi sahibi olur ve okuyup okumama kararında serbest bırakılır. Eğer okumaya devam edecekse de karşılaşacağı içeriğe dair kapalı ve anlamsal hazırlık sağlanmış olur. Bu hazırlık bir bakıma okurun görevidir. Çünkü okur tanımlıkla metin arasındaki, tanımlıkla yazar arasındaki, alıntılanan eser ile karşılaşacağı metin arasındaki anlamsal-dilsel-sembolik vb. bağı çözmekle yükümlü tutulur. Aktulum'un "Dolambaçlı bir yazı kullanan kimi yapıtlarda bir metinlerarası göndergeyi yorumlayıp anlamını yapıtın bütününden hareketle açığa çıkarmak okurun işidir. Kimi metinlerarası biçimler ise hem okurun belleğine ve bilgisine gereksinim duyar hem de bir kesitin askıda kalmış, gizli anlamını yine yapıtın bütününe göz önünde tutarak, kendisinin kurmasını gerektirir." (2000: 199) yorumuyla metinlerarası ilişkiler bağlamında tanımlık kullanımının okura yüklediği rolü belirler: "...bir metinlerarası gönderge olarak algılanan tanımlığın anlamını okur çıkarmalıdır." (Aktulum 2000: 200).

Yazarın eser ile okuyucusu arasında koyduğu tanımlıklar, okuma eylemi öncesi okur için bazı sorumluluklar doğurur. Aktulum'un "kolaj" kavramıyla açıkladığı ve metinler arasındaki göndergesel bağı sağlayan yapıya tanımlıklar da dâhildir: "Yapıtlarında farklı işlevlerde ve farklı görünümde karşımıza çıkan kolajlar, metindışı ayrışık unsurları yazımsal yapıya sokmak için bir yoldur. Metindışı ve yazarın kendi metinlerinden alıntılanan unsurlar yeni bir bağlamda yinelenerek, yeniden yazılarak metinlerarasılığın kapısı aralanmış olur (...). İster alıntı ister metinlerarası isterse kolaj olsun,

bir metinden ötekine yapılan her tür aktarım bir ayrışıklık yaratır ve yeni bağlamda her alıntı yeni bir anlamla donatılır." (Aktulum 2016: 17) Bir metinlerarası okuma gerektiren tanımlık kavramı ile okur çoğu zaman bir başka metne yönlendirilir. Yönlendirildiği bu metne ulaşmak, metnin anlamını açığa çıkarmak, yorumlamak okurun sorumluluğundadır.

Yapılan incelemede Türk roman yazarlarının tanımlık tercihlerinin şu şekilde sıralandığı görülmüştür:

Edebî Eser	Sayı	Karakter / Kişi	Sayı	Diğer	Sayı
Şiir/Kendi Şiiri	334	Kendi Sözü / Yazısı	95	Türkü / Şarkı	25
Roman	88	Kurmaca Karakter	13	Atasözü / Deyim	9
Öykü	17	Tiyatrocu / Senarist	15	Sinema Repliği	7
Deneme	11	Komutan	11	Türk Dili Eserleri	8
Masal/Destan	8	Siyasetçi	6	Yabancı Dilde	5
Mektup	2	Peygamber	6	Mahkeme Kayıtları	3
Günlük	2	Devlet Adamı	5	Müzikal	1
Gezi Yazısı	1	Kendi Roman Karakteri	5	Tapınak Yazıtı	1
Anı	1	Din Adamı	5	İnternet Kitapçığı	1
		Sosyal Çevre	2	Kanun	1
Dini Kitap	Sayı	Gazeteci	2	Tekerleme	1
Kur'an-ı Kerim	32	Seramik Sanatçısı	1	Sözlük	1
Tevrat / Eski Ahit	23	Futbol Antrenörü	1		
İncil/Kitab-ı Mukaddes	12	Komedyen	1		
Zebur	1				
Teoculuk	1	Bilimsel/Akademik	Sayı		
Hadis-i Şerif	1	Bilim Adamı / Araştırmacı	75		

Türk romanında kullanılan her tanımlığı örnekleme bu çalışmanın sınırları dâhilinde mümkün olmadığından, romanlarda yer alan tanımlık kullanımlarından bazı örneklerin verilmesi uygun olacaktır. Bunlardan biri, roman yazarlarının yarattığı karakterler üzerinden kendi tanımlıklarını oluşturmasıdır. Örneğinin, Alev Alatlının 'Nuke' Türkiye romanının üçüncü bölümünde kullandığı tanımlık roman karakterlerinden olan Günay Rodoplu'nun bir sözüdür: "Sevdiğimin gönderdiği güller / Bir an kendisi / Öteki an alık bitkiler (Rodoplu, 1979)" (Atlal 2012: 331). Benzer bir kullanım Attila İlhan'ın (2012) *Sokaktaki Adam* romanı için de geçerlidir. Roman karakterlerinden olan Kamarot Hasan'ın roman boyunca sıkça kullandığı: "... ve seni Babil'den öte götüreceğim..." sözü romanda tanımlık olur. Mehmet Eroğlu (2014), *Düş Kırğınları* romanında kendi karakteri Kuzey Erkil'in "İnsan, var olduğuna inanmak için mi kendini anlatır? Öyle ise susacağım..." sözünü tanımlık olarak tercih eder. Orhan Pamuk'un (2008) *Masumiyet Müzesi* romanında, *Kara Kitap* romanının köşe yazarı olan karakteri Celâl Salik'in "Onlar yoksulluğun, para kazanmakla unutulacak bir suç olduğunu sanacak kadar masum insanlardı." sözü tanımlık olur. Yine Celâl Salik, "Vatandaşlarımızın şahsi görüşleriyle resmi görüşleri arasındaki farkın derinliği deoletimizin gücünün kanıtıdır." sözüyle *Kafamda Bir Tuhaflık* (2014) romanında tanımlık olarak yer alır. Yine farklı bir

tanımlık kullanımı İhsan Oktay Anar'ın *Gâliz Kahraman* (2014) romanında vardır. Sanal dünyaya dair bir güvenlik uygulamasını tanımlık olarak kurgular:

“*.rOBot oLmadiğini KanıdLA*”

N.V. Google

Nadir tanımlık kullanımı örneklerden biri ise yazarların yabancı dilde tanımlık kullanmasıdır. Genel olarak dipnotta Türkçesi de verilen bu tanımlıklardan birkaçı şu şekildedir:

*Ya viene mashiah
de los altos cielos,
shofar d'oro en mano
lo viene tañendo.
Eski bir Ladino halk şarkısından*⁸ (Şafak 2011: 267).

*Obscurum per obscurius, ignotum per ignotus.
[Karanlığı karanlıkla, bilinmeyeni bilinenle açıklayın.]* (Menteş 2010, 178).

*Nullum magnum ingenium sine mixtura dementiae fuit*⁹
Seneca (Vidinlioğlu 2014, 15).

Türk veya yabancı sinema repliklerinin (sözlerinin) romanlarda tanımlık olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

“*Canımın içi, böyle şeyler yalnızca romanlarda olur.*”
CÜNEYT ARKIN
[*Sıkı Dur Geliyorum, 1964*] (Menteş 2014).

Yaşlı bir adamı bastonundan mı ayıracaksınız?
[*Gandalf – J.R.R. Tolkien, Yüzüklerin Efendisi- İki Kule*] (Menteş 2014: 66).

“*Çok eskiden rastlaşacaktık.*”
Türkân Şoray (Pamuk, 2010: 140).

Dikkati çeken bir diğer konu da roman yazarlarının tanımlık tercihleridir. Şiir alanından seçilen tanımlıklar büyük farkla Türk yazarlara aittir. 141¹⁰ farklı şairden 276 şiir, dörtlük, dize veya mısra tanımlık olarak kullanılmıştır ki roman yazarlarının kendi şiirleri bu sayıya dâhil değildir. Ancak kurmaca türlerden -özellikle

⁸ İşte Mesih geliyor, yüce göklerden. Elinde altın bir shofar, onu çalarak geliyor.

⁹ İçine biraz delilik karışmamış olan bir büyük zekâ yoktur.

¹⁰ Bu sayının 34'ü yabancı şairlerdir.

romanlardan- yapılan alıntılarda daha çok yabancı yazarların tercih edildiği görülür. İncelenen romanlarda 64 roman yazarına ait paragraf veya cümlenin tanımlık olarak kullanıldığı tespit edilmiştir ki bunlardan sadece 9'u Türk roman yazarıdır. Özellikle, Ahmet Hamdi Tanpınar hem şiirleriyle hem de romanlarıyla Türk roman yazarlarının tanımlık tercihinin kaynaklık yapmaktadır ve roman yazarları içinde en fazla alıntı yapılan yazardır.

Tanımlık kullanımı üzerine yapılacak daha geniş kapsamlı çalışmalarla sadece Türk romanında değil, farklı dil ve türlerde yapılacak araştırmalar eser-tanımlık ilişkisi açısından yeni bakış açıları getirilmesini sağlayacaktır. Francis Bond ve Graham John Matthews hazırladıkları "*Toward An Epic Epigraph Graph*" adlı çalışmada bu konuda, 10.921 kayıt olduğunu söylemiştir (2018: 3305). Özellikle son dönemde yapılan metinlerarasılık çalışmalarının tanımlıkla ilgili yapılan açıklamalarında, kullanılan alıntılar ile eserin anlambilimsel yükü arasındaki bağ ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

SONUÇ

Tanımlık, en temel düzeyde, romanda temayı belirleyen bir anahtar rolü üstlenir. Okur için, metne başlamadan belirli bir algı düzeyi oluşturarak kavramsal tanımlamada bulunur. Metne geçiş aşamasında okura, yazarın niyetini anlamada kolaylık sağlar. Başka bir ifadeyle, tanımlık okur için metne tutulmuş bir yansıtıcı görevini üstlenir. Tanımlıkların seçimi çoğu zaman rastlantısal değildir. Yapılan her tanımlık seçimi bir noktada yazarın okuduğu, etkilendiği veya ilham aldığı eserleri-yazarları gösterir. Bunun yanı sıra eserin estetik algısı, yazar tercihleri ve sanatsal etki alanının da belirlenmesini sağlar. Tanımlık ile metin arasında organik bir bağ varsa, bu okur için bir ön hazırlık oluşturur; hatta yazarın okurdan beklediği hazırbulunuşluk durumunu da ortaya koyar. Cumhuriyet dönemi romanlarında en sık başvurulan tanımlık kaynağı şiirlerdir. Bunu sırasıyla roman ve bilimsel eserler takip eder. Edebiyat, tarih, felsefe ve sosyoloji alanında dünyaca isim yapmış kişilerin eserleri ön plana çıkar.

Yazarın tercih ettiği alıntı ile eserin hizmet ettiği içerik arasında bağ kurabilmesi okur için eserin ön okumasını sağlar. Ayrıca bir yazarın romanlarında tanımlık kullanımı, kullanım sayısı onun üslubunu belirleyen öğelerdendir. Bir romanda tanımlık kullanımı eserin dilbilimsel veya anlambilimsel açıdan değerlendirilmesini ve sınıflandırılmasını sağlayacak bir zorunluluk değildir. Nihayetinde ana metne yapılan her alıntı, metnin anlam yükünü genişletir. Tanımlık kullanımı da bu açıdan yazar(lar)ın üslup tercihini ve eserin estetik etki alanını göstermesi açısından önemli bir unsur olarak karşımıza çıkar. Kullanılan her tanımlık romanın konusuyla doğrudan bağlantılı değildir. Yazarın dinî, siyasi veya sosyal bağlantısını gösteren tanımlıkların da tercih edildiği görülür. Tanımlıkların romanla bağlantılı olduğu

görüşü yaygınsa da bunun aksini gösteren bazı örneklerle de rastlanır. Tanımlık kullanmayı tercih eden yazarlar ile tercih etmeyenler arasında önemli sayılabilecek bir fark vardır. Değerlendirmeye alınan 729 romandan 185'inde tanımlık kullanıldığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- AKTULUM, K. (2000). *Metinlerarası İlişkiler*. İstanbul: Öteki Yayınevi.
- AKTULUM, K. (2016). "Kolaj Nedir? Louis Aragon Örneği". *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Ocak-Haziran 8/15: 3-18.
- ALATLI, A. (2012). *'Nuke' Türkiye!*. İstanbul: Everest Yayınları.
- ALLEN, G. (2000). *Intertextuality (The New Critical Idiom)*. London: Roudledge.
- ANAR, İ. (2010). *Amat*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ANAR, İ. O. (2014). *Gâliz Kahraman*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- AYVAZOĞLU, B. (2006). *Bozgununda Fetih Rüyası*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- BOND, F. ve GRAHAM J. M. (2018). "Toward An Epic Epigraph Graph", *European Language Resources Association, Proceedings of the Eleventh International Conference on Language Resources and Evaluation*, 3303-3308.
- BORYSOVA, T. (2019). *Paratextual Epigraph Elements (case study of Stephen King's novel "Christine")*. <https://www.academia.edu/42810754>
- DEDE, B. (2014). *Mesihler Yalnızca Kutsal Masallarda Olur*. İstanbul: Altıkkırkbeş Yayınları.
- ECEVİT, Y. (2001). *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ECO, U. (1995). *Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti* (çev. Kemal Atakay). İstanbul: Can Yayınları.
- EROĞLU, M. (2004). *Kusma Kulübü*. İstanbul: Agora Kitaplığı Yayınları.
- EROĞLU, M. (2014). *Düş Kurgunları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- GENETTE, G. (1987). *Paratexts: Thresholds of Interpretatio*. Cambridge University Press.
- GÜR, M., MENGER, O. (2021). "Sodom ve Gomore Romanının Metinlerarası Dünyası". *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 9: 138-154. DOI Number: 10.46250/kulturder.924638.
- İLHAN, A. (2012). *Sokaktaki Adam*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- KAKINÇ, T. D. (2013). *Kurşun Ata Ata Biter*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- KARAKOYUNLU, Y. (2012). *Mor Kaftanlı Selanik*. İstanbul: Doğan Kitap Yayınları.
- KARAOŞMANOĞLU, Y. K. (2010). *Sodom ve Gomore*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- KULİN, A. (2012). *Bora'nın Kitabı*. İstanbul: Everest Yayınları.
- MENTEŞ, M. (2010). *Korkma Ben Varım*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- MENTEŞ, M. (2014). *Dublörün Dilemması*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- MENTEŞ, M. (2015). *Ruhi Mücerret*. İstanbul: April Yayınları.
- PALA, İ. (2009). *Babil'de Ölüm İstanbul'da Aşk*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- PAMUK, O. (2008). *Masumiyet Müzesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- PAMUK, O. (2010). *Kara Kitap*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- PAMUK, O. (2014). *Kafamda Bir Tuhaflık*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ŞAFAK, E. (2011). *Şehrin Aymaları*. İstanbul: Doğan Kitap Yayınları.
- TAN, C. (2013). *Hasret*. İstanbul: Doğan Kitap Yayınları.
- TANPINAR, A. H. (1999). *Sahnenin Dışındakiler*. İstanbul: Dergâh Yayınları. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c6521a0101ad6.12015646 (Erişim: 14.02.2019)
- ÜMİT, A. (2012). *Kavim*. İstanbul: Everest Yayınları.
- VİNDİNLİOĞLU, R. (2014). *Şizofreni Yalnız Oynamaz*. İzmir: İlya Yayınları.
- ZAMBAK, F. (2007). "Ömer Seyfettin'in Hikâyelerinde Epigraf Kullanımı". *Dünden Bugüne Ömer Seyfettin Sempozyumu*, 9-11 Mart 2007, İstanbul: Gönen Belediyesi Kültür Yayınları, 247-255.